

KÉT KIRÁNDULÁS

(Adalékok Mikszáth Kálmán életrajzához.)

Mikszáth Kálmán élete az irodalomtörténeti köztudat szerint a nyugalmas, eseménytelen sorsok közé tartozik. Házasságának regényes esetén kivül nincsenek benne különösebb fordulatok, kalandok. Balsorsa nem érte el Reviczky sokat emlegetett nyomorgásának mélységét, jómódja nem vetekedett Jókai gazdagságának csúcsaival. Mindössze »A tót atyafiak« és »A jó palócok« váratlan sikere, kormánypárti képviselővé választása, írói jubileumának országos megünneplése azok a feltűnőbb mozzanatok életében, amelyeket eddig különösebb figyelemre méltónak tekintett irodalomtörténetírásunk.¹

A nagy író ennyiben is — élette sora jellegével is — korára vall s ha az életrajzíró számára mindig fontosak a legkisebb adatok is, mennyivel inkább fontos az apró epizódok földerítése olyan esetben, amikor az írói egyéniség és a kor viszonyát nem jelzik messzekiáltóan drámai konfliktusok, amelyek nyomban útbaigazítanak. Ezért nyernek különös jelentőséget Mikszáth esetében is a baráti, kortársi visszaemlékezések, anekdoták, sőt egyes vonatkozásokban a pletykák, mendemondák is. Ugyancsak ezért tartja különös becsben a Mikszáth-kutató az olyan írásokat, mint Mikszáthné *Visszaemlékezései*, Mauks Kornélia *Képek Mikszáth Kálmán életéből* c. kis könyve, Gyöngyösy László *Mikszáth Kálmánja*, stb.

Vannak azonban olyan epizódjai is Mikszáth életének, amelyekről e közismert emlékezések nem írtak, szerzőik nem tudtak. Így többek között Mikszáth szegedi barátai, gyakori Szegedre utazásának körülményei többnyire ismeretlenek rokonai, későbbi barátai körében. Mikszáthné például igazán keveset tudhatott mindezekről, hiszen férje szegedi ismeretségei különválásuk idején alakultak ki s később is csak néhány szegedi barátot ismert meg közülük személyesen. (Enyedi Lukács, Kállay Albert stb.) Gyöngyösy — aki egyébként régi, jó ismerőse Mikszáthnak és Szegeden is újságíróskodott — már valamivel többet tud minderről, de csak hallomásból. Az ebben a vonatkozásban autentikus emlékezők írásai még a korabeli hírlapok kötetiben porosodnak.

A következőkben két, Szegeddel kapcsolatos epizódot igyekszünk föl-tárni Mikszáth életéből, hogy hozzájáruljunk a még ezután megírandó részletes életrajz előmunkálataihoz.

¹ Lásd Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei, Bp. 1917. 15—17.; Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán, Bp. é. n. (1941) 28. l.; életének nyugalmas voltát hangsúlyozza Király István is (Mikszáth Kálmán, Bp. 1952. 94—95. l.).

A „mehádiai” út

»Mikor Endrényi Szegeden kiadta *A tót atyafiakat*, elmentem Mehádiába üdülni, ott lapot sem olvastam, csak otthon tudtam meg, hogy ezalatt az idő alatt híres író lett belőlem...« — idézi férjét Mikszáthné *Visszaemlékezéseiben*.² Hasonló rövidséggel tudósít az útról — Törs Kálmánra hivatkozva³ — Váradi Béla⁴ és Rubinyi Mózes.⁵

Ennél valamivel többet tudunk meg magának Mikszáthnak a tollából a *Szeged Könyve* II. kötetébe felvett *Mehádiai utam* című tárcáját olvasva, amelyet elutazása előtt írt szegedi barátaihoz.⁶

»De minék is beszélek? Megyek is én Mehádiára — a pokolba?... Szegeden kiszállok s ha ott egyszer kiszállok, száz forintot lehet tenni egy hitvány spielmark ellen, hogy ott maradok Mehádia helyett a porfürdőben... Én igazán nem hiszem, hogy meglátom valaha életemben Mehádiát, míg Szegedet nem építik máshová — messzebb az útból...« (A pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy bár Mikszáth Mehádiát említ, tulajdonképpen Herkulesfürdőről beszél: a hajdani Szörény megyei kis Mehádia község nem volt üdülhely, hanem a tőle 7—8 kilométerre a Cserna folyócska völgyében fekvő, akkor már európai hírű Herkulesfürdő a végcélja Mikszáth útjának. Mivel azonban a vasútállomás Mehádia volt, a szóhasználat szerint Herkulesfürdőt is jelentette.)

A tréfás-komoly jelentkezésből valóságos szegedi látogatás lett, mégpedig minden bizonnyal a Mikszáth által »exnépkert«-nek nevezett újszegedi liget, a szegedi »politikusoknak« az »Arany Oroszlán«-ban, meg a »Prófétá«-ban levő törzsasztalai, a szegedi »tökéletes emberek«, köztük a szóban forgó cikkben is említett »Prófétás Gyuri« és »János« vonzóerejének hatására.⁷

Tehát 1881. augusztus 3-án — mint a Szegedi Híradó jelenti, a konkurrens lap előző napi tárcájára utalva⁸ — Mikszáth Szegedre érkezett. És bár a Híradó homályosan célzott némi nézeteltérésekre, amelyek Mikszáthnak a Pesti Hírlapban Szegedről írt tárcái miatt keletkeztek a város bizonyos körei és az író között, a fogadtatás rendkívül szívélyes volt. Erre utal maga az a tény, hogy a szeretve tisztelt »nagy palóc« egy cseppet sem igekezett továbbutazni Herkulesfürdőre. Tíz napot töltött el a »porfürdőben« barátai körében. A »Hétválasztó«-ban (ma Bajcsy-Zsilinszky utca 11. szám) lakott. Közben két tárcát is írt a Szegedi Naplóba, amelynek egy évvel ezelőtt még

² Bp. 1957. 188. l.

³ Törs Kálmán: Mikszáth Kálmán, Vasárnapi Újság, 1882. 16. sz. 241—43. l.

⁴ Mikszáth Kálmán, Bp. 1910. 81. l.

⁵ I. m. 29. l.

⁶ Szegedi Napló, 1881. aug. 2.; Szeged Könyve II. k. 223. l.

⁷ Az »Arany Oroszlán« vendéglő a mai Oskola utca 8. sz. ház volt; a »Prófétá« a Kölcsény u. 6. sz. alatt. Az utóbbinak tulajdonosa a »Prófétás Gyuri« (Ferencsevits György), népszerű, tekintélyes szegedi polgár. »János« a gazdag felsővárosi tímár-kékkfestő Felmayer-familia tagja, színész- és újságírókörök mániákus rajongója. Mikszáth nagyon kedvelte ezt a hóbortos agglagényt. A F.-csalódt az árvíz idején ismerte meg közelebbről, amikor náluk lakott. Lásd szerző Mikszáth szegedi éveit c. tanulmányát (128—131. l.), továbbá az *Ott alszik a Marcsa is* c. Mikszáth-elbeszélést a Jub. kiad. 25. k. 145. l.

⁸ »Egyről-másról« rovat.

belső, ez időben külső munkatársa vált.⁹ A második tárcza már elutazása után jelent meg, augusztus 14-én.¹⁰

A tíz nap vidáman telt el az újjáépülő városban. Erre azok a tárcák, útilevelek engednek következtetni, amelyeket maga Mikszáth és társaságának Herkulesfürdőre vele utazó tagjai írtak. Összesen négy ilyen találtunk: a már említett, Mikszáth nevének kezdőbetűivel aláírt *Minél kevesebb mozgás*,¹¹ a *Csak semmi mozgás*, amelyet »János« írt,¹² a *Fürdői levél* »Pista« aláírással¹³ és a Mikszáth akkoriban használatos »Scarron« álnevével jelzett *Mehádiai levél*.¹⁴

Ezek szerint a tíz nap jórészt mulatozással telt el. Két híres szegedi pri-más húzta nekik: Onody Kálmán és a »Kukac« néven közismert Urbán Lajos.¹⁵ Többen kidőltek a társaságból, gondoljuk Pósa Lajos is, aki ekkoriban éppen Mikszáth helyén dolgozott a Szegedi Naplónál és el nem maradt egyetlen Mikszáth-lejövételkor rendezett »bankett«-ről sem.¹⁶ Néhányan azonban, akiket Mikszáth hol »martyrok«-nak, hol pedig »athléták«-nak titulál, még elég erőt éreztek magukban ahhoz, hogy együtt utazzanak »palóc kollégájuk«-kal. Ennek az elszánt kompániának a tagjai voltak: egy »bűrös« (Felmayer János), egy »udvari bádogos« (valamelyik módosabb szegedi iparos), egy »fiskális« (Kalmár István, a szegedi újságírók társaságához tartozó fiatal ügyvéd, a *Fürdői levél* szerzője) és a »skibler« Mikszáth. Velük tartott még egy »méregkeverő«, azaz kocsmáros is.

Útrakelésük előtt nagy mulatozást csaptak a Felsővárosi Kaszinóban.¹⁷ Különösen a »Kocsmárosné, nekem halat süssék kend!« kezdetű nóta járta sokat.¹⁸ Induláskor a vonakodó Pista fiskalist Mikszáth tuszkolta a bérkocsiba és az ölébe ült, nehogy megszökjön. Aztán egy kis zavar támadt, mert a »nagy palóc« elvesztette az újságírói »potyajegyét« s ezért lóhalálában kellett visszahajtatnia a Kaszinóhoz.

Az illusztris társaság augusztus 12-én éjjel, illetve 13-án kora hajnalban útrakelt Temesvár felé. A vonaton ki nem fogytak egymás ugratásából. Temesvárott Mikszáth kiszállt, hogy meglátogassa Áldor Imrét,¹⁹ akit még

⁹ A szülő, aug. 7. (Szeged Könyve II. k. 226. l.); *Szegediek Pesten*, aug. 14. (Szeged Könyve I. k. 229. l.); — Mikszáth ez időbeli külső munkatársi viszonyára vonatkozóan lásd a Sz. N. szerkesztőségének nyilatkozatát a lap 1881. dec. 23-i számának »Újdonságok« rovatában.

¹⁰ Augusztus 13-án Temesvárról keltezi *Minél kevesebb mozgás!* c. útilevelét. Lásd Rubinyi M. i. m. bibliográfiájának 114. lapján.

¹¹ Szegedi Napló, 1881. aug. 17. (Kelte: Temesvár, aug. 13.)

¹² Útirajz. Uo. 1881. aug. 18. (Kelte: Mehádia, aug. 14.)

¹³ Olyan divatos tárcza-féle. Szegedi Híradó, 1881. aug. 17. »Csarnok« rovat. (Kelte: aug. 14.)

¹⁴ Pesti Hírlap, 1881. aug. 17. Melléklet. (Kelte: Herkulesfürdő, jún. [!] 14.)

¹⁵ Onody Kálmán és Urbán Lajos később a külföldet is megjárták nagy sikerrel. Onody nótaszerző is volt, a fiatal Dankó Pista példaképe. (Lásd Csongor Győző: Dankó Pista, Szeged, 1958. 17. l.) Urbán az 1900-ban rendezett párizsi világkiállításon is szerepelt. (Sz. N. 1900. nov. 3.)

¹⁶ Lásd pl.: Sz. N. 1882. nov. 7. »Újdonságok« rovat.

¹⁷ A Felsővárosi Kaszinó a mai József A. sugárút és a Maros u. sarkán volt. Később a Szociáldemokrata Párt helyisége lett. A 30-as években lebontották.

¹⁸ Régi szegedi betyárnóta.

¹⁹ Áldor (Schmidt) Imre (1838—1928) fővárosi tanár, majd lapszerkesztő. Több lapnál dolgozott (Fővárosi Lapok, Divat, Magyarország és a Nagyvilág). 1879-ben Temesvárra költözött.

első pesti írói kísérletezése idejéből ismert. A szegedi kompánia továbbutazott azzal, hogy majd Herkulesfürdőn találkoznak. Áldor éppen nem tartózkodott a városban s Mikszáth Temesvárt megtekintve, megszállt a »Kronprinz« hotelben, írt egy tárcát a Szegedi Naplónak, majd ismét vonatra ülvé barátai után indult.

Minden szórakozási lehetőséget, amit csak nyújthatott Herkulesfürdő, végigpróbáltak: táncoltak a kursalonban, tejet ittak a Mayerhof nevű »svájci« házban, bérkocsin versenyeztek (János győzött!), megfürödtek a kénés vízben, ideált választottak maguknak és egymásnak az ott időző szépasszonyok seregéből. »A palócé nem ér egy pipa dohányt, lévén az egy vékonydongájú verseci kisasszony, aki négyszer vált gúnyát napjában, amit Párisban varrának a női „kecské”...« — írja »János«. Amikor megtudták, hogy ott van Bismarck fia²⁰ is, kikövetkeztették: a »Bismarck gyerek« csak »politikából« fekszik betegen, »hogy az európai potentátok azt higgyék az apjáról, hogy most nem diplomatizál, hanem az orvosságot adja be kávék kanállal a beteg gyerekeinek«.

Beszélték Makart festővel s állítólag ajánlatot tettek neki, hogy jöjjön Szegedre, mert ott most nagyon sok a kifestendő új lakás.²¹ Tetszett nekik, hogy az osztrák »piktor« elismerően nyilatkozott az ott vendégszereplő lugosi dalárda magyar dalairól. Megcsodálták Pálmay Ilkát, a körülrajongott operett-primadonnát is.

Egyébként nem voltak elragadtatva a híres fürdőtől. Panaszkodtak a zsúfoltságra, a finnyás Mikszáth a poloskákat is főlemlegette. Legkellemetlenebbnek a fürdőhely fekete-sárga, »kincstári« levegőjét érezték, s azt, hogy a magyar szó miatt rosszállóan végigmérték őket. Persze erre elkészülhettek volna, hiszen a környék nyolc évvel azelőtt még katonai határőrvidék volt²² s az osztrák katonai közigazgatás szelleme még mindig fölötte lebegett, sőt látható, tapasztalható nyomai is könnyen észrevehetőek voltak. Nem is maradtak sokáig s a Baedeker által ajánlgatott, valóban festői környezetet sem tekintették meg. Hétfőn, augusztus 15-én Mikszáth Felmayer Jánossal visszautazott Szegedre, majd Jánostól búcsút véve elindult Pestre, az országos hírnév felé. A többiek Új-Orsován és Aninán keresztül Marillavölgybe, a másik híres üdülőhelyre is ellátogattak még.

A kéthetes kirándulásra vonatkozó írásokat egybevetve, a vidám, tréfára, barátai ugratására mindig kész, tekintélyeket, előkelőségeket fiatalos gátlástalansággal fitymáló Mikszáth képe rajzolódik elénk, akit a régi szegedi baráti kör — vidéki bohémek, hozzá hasonlóan szegény újságírók, módos polgárcsemeték, fiatal lateinerek — felvillanyoz. (Törs Kálmán említi idézett cikkében, hogy ez időben, a mehádiai út előtt, meglehetősen depresszióban volt!) Jellemző, hogy Szegedre közvetlenhangú, komolytalan, csupa-tréfa tárcákat ír, míg ugyanaznap, talán együltében, sokkal komolyabb hangon

²⁰ Minden bizonnyal Herbert B.-ről, a kancellár idősebbik fiáról van szó (1849—1904), aki egy ideig a bécsi német követségnél is szolgált s ezen a révén ismerkedhetett meg Herkulesfürdő jó hírével. Ez időben apja magántitkára volt. Meglehet, hogy az 1870-es hadjáratban szerzett súlyos sebéből eredő betegségét kúrálta ekkor Herkulesfürdőn.

²¹ Hans Makart (1840—1884). Osztrák festőművész, korának egyik legünnepeltebb művésze, a XIX. századi akadémizmus jellegzetes képviselője.

²² Az 1873. XXVII. tc. csatolta Magyarországhoz és kincstári birtok maradt.

»referál« a Pesti Hírlapnak. Végeredményben azonban ez is ugyanaz a Mikszáth: a fekete-sárga szellem, a Tisza Kálmán-féle politika hazafias bírálója. (Erdekes javaslata, hogy egymilliós beruházással korszerűsítsék Herkulesfürdőt s az odaszoktatott magyar arisztokrácia — amely most külföldön költi a pénzét — bizonyára odavonzaná a »civilizált európai társaság« színe-javát is.)

A Mikszáth-bibliográfia szempontjából talán nem egészen haszontalan megjegyeznünk, hogy a *Csak semmi mozgás*, amelyet állítólag »János« írt, tulajdonképpen Mikszáth cikke. Gulyás Pál írói álnévlexikona számon is tartja az eddigi kutatások alapján Mikszáth »János« álnevét, de csak a Szegedi Napló 1878-as évfolyamában, illetve 1896-ból jelzi. Ily módon jogosnak tűnhet a kétely, hogy talán nem minden »János« aláírást szegedi cikk Mikszáthé. Ezt a kételyt táplálja a szegedi hagyomány egy része is, amely elismerve, hogy Mikszáth írt ugyan Felmayer János nevében néhány cikket, de maga Felmayer is írogatott, éppen Mikszáth példája nyomán. Más helyi források viszont azt tartják, hogy János úr ugyan »íróárs«-nak tituláltatta magát újságírói körökben, de ő maga nem írt. Mikszáthnak nagyon megtetszett a szegedi iparosságnak ez az originális figurája s a tőle hallott ötletekből, János sajátos modorában maga írt a nevében tárcákat, karcolatokat. Ezt bizonyítja többek között Györgyösy említett könyvének Mikszáth Szegeden töltött éveire vonatkozó fejezete is.²³ A Szegedi Napló 1887. január 29-i számának »Színház« rovatában viszont »János« aláíráásával színházi levelet olvashatunk a balettről, amelyet a szerkesztő a következő sorokkal vezet be: »Egy régen hallgató munkatársunk ma ismét megszólalt és a következő sorokkal rukkolt be: ...« — Ez a cikk kétségtelenül *nem* Mikszáth-írás. Mielőtt az egész »János«-kérdést tisztáznánk, ehelyütt csupán azt szeretnénk bizonyítani, hogy a *Csak semmi mozgást* Mikszáth írta.

A Szegedi Napló humoros melléklapja, a Hüvelyk Matyi satirikus cikket közölt Felmayer Jánosról,²⁴ amelyben többek között a következőket olvashatjuk: »Íróárs. — Nem mintha ő is írna, ami rangján alul van, beéri azzal, hogy diktál, hanem hű társa minden nagyramenendő fiatal írónak. — Ezen mecénási szenvedélye egészen az apró irodalmi váltók leszámításáig terjed, vagy legalábbis terjedt még a rekonstrukció aranykorában, amikor a nagy palóc volt a János társírója... Életfilozófiája a bikkfában nyer plasztikus kifejezést. *Egyik bikkfa olyan, mint a másik bikkfa.*²⁵ Ezen halhatatlan mondasban szűrte le Mikszáth Kálmán az ő íróársának fatalisztikus világnézetét.«

A *Csak semmi mozgásban*, amely már címével is szellemesen licitál a *Minél kevesebb mozgásra*, éppen ennek a »bikkfa-világnézet«-nek a kifejtését olvashatjuk, mintha éppen Mikszáth mondaná a hegymászásba belefáradt társaságnak s a több változatosságot ígérő kocsmákra és kávéházakra hívna fel a figyelmet. (Ugyanis mindenütt másféle a bor és másforma a kasszírón!) Emellett a tréfás útirajz olyan kitételei, mint a »női kecské«, a »nyavalyás Bismarck gyerek«, a »Katák«, a »Borcsa« emlegetése is Mikszáthra valla-

²³ Mikszáth Kálmán, Bp. 1911., 62. l.

²⁴ *Nagy férfiak — gipszből*, VII. János. 1890. febr. 2., 2. l.

²⁵ Az eredetiben is kiemelve!

nak²⁶ és alátámasztják feltevésünket; ez esetben ő a szerző. Az, hogy talá-
lunk a cikkben magára Mikszáthra vonatkozó célzásokat is, csak fokozza
a János szerepében való tetszelgés érdekességét és nem mond ellent az ön-
íróniára egyébként is hajlamos Mikszáth-gondolkodásmódnak, de az ugra-
tásokba belemelegedett társaság hangulata is magyarázatául szolgál.

Szegedi urak és tanyai parasztok között

Tíz esztendő telt el a mehádiai út óta. A »nagy palóc« közben is le-
lerándult »fogadott szülőföldjére«, az árvíz utáni »rekonstrukció« számtalan
gondjával bajlódó Szegedre.²⁷ 1891-ben különleges ünnepekre készülődött
a »paprikák városa«. A 80-as évek katasztrófával fenyegető városgazdasági
válságának tapasztalatain okulva, a tanyavilág gazdasági és kulturális föl-
virágoztatását tűzve ki célul, megkezdte a tanyaközpontok létesítését. Az
elsőt az ún. »Felsőtanyai kerület«-ben, a mai Balástya közelében létesítették,
nem messze Pusztaszerből. Ennek felavatására hívták meg Tisza Lajost, a
»szegedi grófort«. A várakozás izgalmát csak fokozta az az örömhír, hogy az
éppen itthon tartózkodó Munkácsy Mihály, aki a »Honfoglalás«-on dolgozik,
szegedi rokonaihoz készül látogatába.²⁸

Ez időre készült el a Reform-korban (1829-ben) Széchenyi ösztönzésére
alakult szegedi Kaszinó Egylet új, reprezentatív épülete is (Vörösmarty utca
5. sz., ma »Juhász Gyula« Művelődési Otthon) s felavatását ugyancsak a ne-
ves vendégek jelenlétében tervezték megtartani.

Mikszáthot — amint maga írja kilenc esztendő múlva visszaemlékezve²⁹
— Tisza Lajos invitálta, hogy jöjjön Szegedre »Árpád apánkat keresni Mis-
kával (ti. Munkácsyval, aki jellegzetes »ősmagyar fejeket« keresett nagy tör-
ténelmi képéhez). Mikszáth, aki már néhányszor elkísérte Tisza Lajost sze-
gedi útjaira, nem kérette magát és október 24-én — Munkácsyval az állomá-
sán találkozott — még két képviselő társaságában útrakeltek.³⁰

Délután 5 órakor érkezett Szegedre. Kállay Albert főispán, Pálffy Ferenc
polgármester, Lázár György főügyész, Rainer József főkapitány fogadták őket
a város előkelőségeinek, a szabadelvű párt helyi vezetőinek élén. A hivatalos
hangú hírlapi tudósításban szerényen húzódik meg a Mikszáth iránti meg-
különböztetett szeretet halvány jele: »...országgyűlési képviselő, a mi ked-
ves palócunk...«³¹

²⁶ Lásd pl. 1879—80-as szegedi cikkei.

²⁷ Így 1882-ben három alkalommal, 1883-ban kétszer (egyik alkalom ezek kö-
zül a »királylátogatás« volt), 1885 augusztusában, majd szeptemberében, 1889-ben
Marillára utaztában, stb.

²⁸ Hírt ad erről a Sz. N. 1891. okt. 13. és 15. száma. Munkácsy szegedi rokonai
Reöck Iván mérnök, a folyammérnöki hivatal főnöke és Kelemen István ügyvéd
voltak. Munkácsy ittjártáról részletesebben lásd Szelesi Zoltán cikkét a Délma-
gyarország 1954. febr. 21-i számában: A »Honfoglalás« Szegeden.

²⁹ *Férfinézőben*. Sz. N. 1900. máj. 5. 1—4. l. A Munkácsy halála (máj. 2.) al-
kalmából írt tárcát a Pesti Hírlapból vette át a Sz. N.

³⁰ Mikszáth 1900-ban már nem emlékezett pontosan a velük utazó képvise-
lőkre. Hogy egy kártyás-anekdotát elmondhasson, Janicsáry Sándort is szerepelteti.
A korabeli lapok szerint Ivánkovits és Novák szabadelvű párti képviselők jöttek
ekkor vele. Janicsáry 1892. máj. 15-én járt Mikszáthtal Szegeden. (Sz. H. 1892.
máj. 15. 2—3. l. »Tisza Lajos Szegeden«.

³¹ Sz. N. 1891. okt. 25. »Üjdonságok«.

A polgármesteri üdvözlés egyedül a Tisza Lajos iránti hódolat jegyében szólt s a kegyelmes úr volt kénytelen válaszbeszédében felhívni a »hivatalos« figyelmet még Munkácsyra is. Mikszáthról szó sem esett ezúttal. A főispán vacsorára hívta a vendégeket. Munkácsyt rokonai maguknak követelték, Mikszáth az urakkal »komájánál«, Berci fia keresztapjánál, Kállay Albertnél vacsorált.³² Meglehet, hogy Pestről ismerte, még belügyminisztériumi tisztviselő korából, a közismerten arisztokratikus, Szegeden inkább félve tisztelt, mint népszerű dzsentri főispánt, de az bizonyos, hogy összebarátkozásukban nem kis szerepe volt Szegednek. Ugyanis Kállay a várost ujjáépítető kormánybiztosság tagja volt s Mikszáthtal már 1879—80-ban többször találkozott, majd leveleztek is, 1882. november 6-án, amikor Mikszáth ifj. Ábrányi Kornéllal és Bartók Lajossal — mint a Petőfi Társaság küldöttségének harmadik tagja — Szegedre jött, a Hungária étteremben (ma Somogyi Béla u. 7. sz.) rendezett díszvacsorán jó hangulatban sokáig együtt voltak.³³

Másnap, október 25-én délelőtt 10 órakor a Tisza szálló (ma az Államrendőrség épülete) elől lóvasúton indultak az Osztrák Államvasutak »indóházához« (ma Szeged-pályaudvar, a szegediek »Nagyállomás«-a). Onnét különvonattal mentek a 102. órházig, ahol már várta őket az árvalányhajás, felpántlikázott, zászlós lovasbandérium a Rákóczi-indulóval.³⁴ Kocsin, a bandérium által kísérve folytatták útjukat az új központi telepre. Ott a városi főmérnök ünnepélyesen átadta az új épületek kulcsait, Ivánkovits János szegedi apátplébános, a város II. választókerületének szabadelvű párti képviselője felszentelte a kápolnát, a temetőt s utána megkezdődött a népünnepély.

Tisza Lajos a táncolók közé vegyült s — mint Mikszáth négy esztendő múlva emlékezve írja — »fiatalosan, daliásan, úgy, ahogy az isten tudni adta«, ropta a csárdást a tanyai menyecskékkel. Munkácsy követte példáját, ha talán — már elég feltűnően jelentkeztek rajta gyógyíthatatlan betegségének jelei — nem is olyan »fiatalosan, daliásan«. Ámbár könnyen meglehet, Tisza Lajos sem táncolt olyan hetykén, mint ahogy Mikszáth emlékszik rá, mert a szegedi szakértők, elsősorban a virtusáról híres Beck Pista, a szegedi polgárőrség kapitánya, megállapították, hogy »a kegyelmes úr nem ért a csárdáshoz«. Kállay főispán elbújt a csárdás elől, mire a rosszmájú szegediek megjegyezték, hogy »persze, a méltóságos úr jobb' szeret füttyülni, hogy úgy táncoljunk rája«. Miután a »kegyelmes, méltóságos és nagyságos rokkantak« eleget tettek a népszerűség megkövetelte táncnak, végighallgatták a fölköszöntöket, megcsókolgatták a fölköszöntöket mondó, kimosdatott parasztyerekeket.³⁵

»A főprogramot bizonyos rengeteg *bürgepaprikás* hazafias elfogyasztása képezvén, a tanyai *kultúrának* első áldozata éppen egy zseniális magyar író, a nagy palóc léssen, ha ugyan Zombory (Antal) szenátor (a város »gazdája«) bölcs előrelátással nem gondoskodik egy kevés becsinált csirkéről. Mert a

³² Sz. H. 1891. okt. 24. »Hírek«.

³³ Levelezésükből: MTA Kézirtár, Levéltár; Sz. N. 1882. április 30. A mi udvarunk titkaiból. — nov. 7. »Üjdonságok«.

³⁴ Sz. H. 1891. okt. 27. — Mikszáth 1895-ben már a színhelyre is rosszul emlékszik, ugyanis Csengelét említi, holott Balástya a szóbanforgó helység. *Párbaj — kabátokkal*. Az én kartársaim Jub. Kiad. II. k. 33. l.)

³⁵ Az idézett rosszmájú megjegyzések a Hüvely Matyi 1892. máj. 22-i számából valók. (Ítélet a tanyai központosításról. 2. l.)

tanyai kultúra áldásainak ártalmatlan élvezéséhez mindennek előtt igen jó gyomor kell» — írja maliciózan aznap a Szegedi Híradóban Lipcsey Ádám, Mikszáth azév nyarán történt súlyos gyomorvérzésére is célozva.³⁶ A jelek szerint mégiscsak volt becsinált csirke is, Mikszáth nem lett a »tanyai kultúra áldozata«, de különösebb jókedve sem lehetett.

Ugyanaznap este volt a kaszinó avatása. Ha lehet, még nagyobb fényvel folyt le, mint a tanyai ünnepség. A szegedi 83. közös »Degenfeld—Schomburg« gyalogezred tisztikara is a Kaszinó tagságához tartozván, a katonazenekar térzenét adott, Paczor Kálmán altábornagy úr, a szegedi honvédkerület parancsnoka is személyesen jelen volt.

Egymást érte a sok beszéd, szónoklat, volt társasvacsora is, felköszöntő untilig. Az utóbbiból jutott végre a Munkácsy mellett ülő Mikszáthnak is. Káplány Géza, a szegedi ítélőtábla bírása — maga is palócvidék szülőtte — mint »földi«, palóc dialektusban köszöntötte föl s izetlen szellemességét a következő befejezéssel toldotta meg: »... a Krisztus áldja meg és a jó fene egye meg — minden ellenségét!«³⁷

Talán mondanunk sem kell, hogy bármily fényes volt is ez a vasárnap, Mikszáth korántsem érezte olyan jól magát, mint tíz esztendővel azelőtt. A sok evés-ivás idején a gyomorbetegség nem szoktak jókedvűek lenni. Amint maga írja Munkácsy halála után, a nagy festő elszomorító idegállapota is megzavarta. A hivatalos ünnepségek és »népünnepélyek« sablonjai szerint lezajló program kegyetlenül sivár lehetett számára, a mesterkelt lelkesedés, a fölköszöntések, a »hivatalos« érzelemnyilvánítások a szokás szerint hamisak, hízelgők, vagy esetlenek voltak, mint amilyen éppen neki is jutott. Megírta ugyan a Szegedi Napló, hogy »a jóízű palóckirály elszórt most is maga körül egypár fényes adomát és jól érezte magát az őt környező társaságban, amely untilig marasztalta, de menni kellett haza, mert a „T. Ház“ vár reá.«³⁸ Hanem azokat a »fényes adomákat« nem közölte, pedig azelőtt, ittjártakor a szegedi Mikszáth-rajongók, barátok, minden elejtett szavát, tréfáját, megjegyzését fölshedegették és elutazása után napokon keresztül közölték a helyi lapokban.

Ügylehet, ezek a Mikszáth-adomák némiképpen megzavarták volna az ünnepi hangulatot. Maga a szabadelvű párt helyi »orgánuma«, a Szegedi Híradó is (méginkább az ellenzéki Szegedi Napló!) fagyalogva írt a fényes vasárnapról. A Napló keddi tárcájában ilyeneket olvashatunk: »Halbür Förteteg Jánosék civilizálódásának megvetődött az alapja... Lesz már ezentúl tisztességes temető, amelyben valóságos gyönyörűség lesz halottnak lenni...« és nem kell éjjel, titokban, hónalatt vitt gyermekkoporsóval elsettenkedni

³⁶ Vasárnap. Sz. H. 1891. okt. 25. A cikk aláírása P(asquin)-ó. A Mikszáth azév nyarán történt megbetegedésére vonatkozó utalás egybeesik Mikszáthné i. m. 235—36. lapjainak kitételeivel.

³⁷ Kaszinó avatás. Sz. N. 1891. okt. 27., Kulinyi Zsigmond: *Szeged új kora*, Szeged, 1901. 287—88. l. — Czimer Károly szerint az idézett mondat így kezdődött: »Az én istenem áldja meg, ...« stb. (A *Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története*, Szeged, 1929. 188. l.)

³⁸ Mikszáth »itthon«. Sz. N. 1891. okt. 27. »Üjdonságok«.

³⁹ A »Párbaj — kabátokkal« c. 1985-ös, isza Lajosról szóló anekdotát például — feltehetően Mikszáth elbeszélése alapján — Békefi Antal írta meg először: *Már megint!* Sz. N. 1893. okt. 14., 5. l.

a legközelebbi homokbuckáig s ott elásni a kis halottat. A tárca szerzője, bizonyos »Pelargos« így fejezi be írását, idézve a tanyaiakat: — Münk fűzetjük mög ezt is!⁴⁰

A Hüvelyk Matyi hangfogó nélkül gúnyolódott a »központi ebéd«-en. Kajánul leleplezte, hogy az urakat fölköszöntő tanyaiak háta mögött sűgők diktálták a hódoló szólamokat. (»Mért lett volna ez az izé csúnya komédia? Azért, mert hogy itt is közreműködött a sűgő?«) Nyíltan utalt arra, hogy az ünnepség a közelgő, 1892-es képviselő választás érdekében folytatott kormánypárti korteskedés volt, azért buzgólkodott annyira Ivánkovits »képviselő páter« is. (Ugyan hiába buzgólkodott, mert 1892-ben megbukott!) »Derék ebéd volt az pajtás. Nagy haladás, hogy a városi urak a birkát, izé, nem csak nyírják, hanem meg is eszik!« — jegyzi meg »Drót Pál«, az élclap »bemondó«-ja.⁴¹

A kaszinóavatást sem fogadta osztatlan tetszés.

Közügyekbe a kaszinó
Magát sohasem ártja,
Elfoglalja a »kultúra«,
Vagy magyarul: a kártya.«

— írja »Csípi-Csóka«, a Hüvelyk Matyi háziköltője.⁴²

Egy percig sem kétséges előttünk, hogy a 80-as évek parlamenti karcolatainak, a *Tisztelt Ház* (1886), a *Club és folyosó* (1888) élesszemű, a politikai és társadalmi élet kulisszatitkait oly jól ismerő írója ne vett volna észre egyet-mást a színpalak mögötti machinációk közül, ha a helyi viszonyokban nem volt is olyan tájékozott, mint a szegedi újságírók. Hogy adomái, megjegyzései esetleg a felsorolt, leleplező baklövésére vonatkoztak, csupán föltevés részünkről. Az azonban tény, hogy sem a szegediek nem jegyezték föl őket, sem ő maga nem írt az idő tájt az egész kirándulásról, csak 1895-ben, majd Munkácsy halála alkalmából 1900-ban. Jót nem igen írhatott volna, s hogy a rosszat nem írta meg, az elsősorban talán Szeged iránti tapintatának, Kállay Alberthez és Tisza Lajoshoz, a tanyaközpont és a Kaszinó két patrónusához fűződő személyi kapcsolatainak tudható be.

Kedvét, szájízét különösen ronthatta az a tény is, hogy maga is neves irodalmi társaságok ünnepelt tagjává, kormánypárt képviselővé, akadémiai levelezőttaggá, országos, sőt európai hírvé íróvá lévén, az ünnepségen a közéleti tekintélyek, a nagyurak társaságába rekesztve, nem talál-

⁴⁰ Az új tanyavilág, okt. 27. — Számos jel mutat arra, hogy a titokzatos »Pelargos« Tömörkénnyel azonos, aki éppen ebben az évben kezd a Sz. N.-ba írogatni. Ortutay Gyula hasonló álnévét (»Pelargó«) számon is tartja (*Tömörkény István*, Szeged, 1934. 117. l.), az említett cikket nem. — Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a tanyaközpontok létesítése kétségtelenül javára vált a szegedi tanyavilágnak. (Iskola, orvos is került a rendőrőrszobák, kápolnák mellé.) A szegedi ellenzék gyanakvása mégsem volt indokolatlan, a »tanyai reform« tipikus közigazgatási jellegű félmegoldás volt s végső soron a földbirtokos város fokozott felügyeletét biztosította a Szegedtől, a világtól egyre jobban elszakadni, elmaradni indult tanyák fölött.

⁴¹ Drót Pál a központi ebédéről. H. M. 1891. nov. 1., 3. l. (A kiemelések eredetiek!)

⁴² Kaszinó avatás. Uo. 1891. okt. 25. 2. l.

hatta meg azokat az őszinte, igazán meleg baráti, pajtási kapcsolatokat Szegeden, amelyek tíz évvel korábban tíz napig ittmarasztották s még nyomdában lévő könyvéről is megfélelkezett miattuk.

No, persze. akkor fiatalabb is volt tíz esztendővel.

Most állítólag »várt reá a T. Ház!« — Október 26-án délelőtt Pestre utazott.

Hja, »tempora mutántur...!«

Nacsády József